ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Mamadiyorov Foziljon Quchqar o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Fozilfantasy@mail.ru

TIJORAT BANKLARINING QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDAGI FAOLLIGINI TA'MINLASH YO'LLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi faolligini oshirish masalalari hamda ushbu jarayonning moliya tizimi barqarorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri tahlil qilinadi. Banklarning investitsion vositachi, emitent va institutsional investor sifatidagi roli, kapital bozorini rivojlantirishdagi o'rni hamda bank aktivlarini diversifikatsiya qilish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, banklar tomonidan aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar bilan operatsiyalarni kengaytirish, bozor infratuzilmasini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish hamda normativ-huquqiy bazani rivojlantirish orqali qimmatli qog'ozlar bozoridagi ishtirokini kuchaytirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, qimmatli qog'ozlar bozori, kapital bozori, investitsiyalar, obligatsiyalar, aksiyalar, institutsional investorlar, bank faoliyati, moliya bozori, diversifikatsiya.

Abstract. This article analyzes the issues of increasing the activity of commercial banks in the securities market and the impact of this process on financial stability and economic growth. The role of banks as investment intermediaries, issuers, and institutional investors, as well as their importance in the development of capital markets and diversification of bank assets, is scientifically substantiated. The study also examines ways to strengthen banks' participation in the securities market through expanding operations with shares, bonds, and other financial instruments, improving market infrastructure, implementing digital technologies, and developing the regulatory framework.

Keywords: commercial banks, securities market, capital market, investments, bonds, shares, institutional investors, banking activity, financial market, diversification.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirish iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, investitsiyalar hajmini oshirish hamda moliyaviy resurslarni samarali taqsimlashda qimmatli qog'ozlar bozori muhim rol o'ynaydi. 2020–2025-yillarda amalga oshirilgan tarkibiy islohotlar natijasida fond bozori infratuzilmasi sezilarli darajada takomillashtirildi, yangi savdo mexanizmlari joriy etildi hamda investorlar uchun qulay muhit yaratildi. Xususan, "Toshkent" Respublika fond birjasida savdo hajmi va bitimlar soni yildan-yilga oshib bormoqda, bozor ishtirokchilari tarkibi kengaymoqda.

2025-yil yakunlariga ko'ra, mamlakatda fond bozorining umumiy kapitalizatsiyasi yalpi ichki mahsulotga nisbatan hali ham past darajada bo'lib, rivojlangan davlatlar ko'rsatkichlaridan ancha ortda qolmoqda. Shu bilan birga, davlat ulushi mavjud aksiyadorlik jamiyatlarini bosqichma-bosqich xususiylashtirish, IPO va SPO amaliyotlarini kengaytirish hamda korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish kapital bozorining kengayishiga xizmat qilmoqda. Bunday sharoitda tijorat banklari kapital bozorining eng yirik institutsional ishtirokchilaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Tijorat banklari qimmatli qog'ozlar bozorida bir vaqtning o'zida bir

nechta funksiyalarni bajaradi: ular emitent sifatida obligatsiyalar va aksiyalar chiqaradi, investor sifatida moliyaviy instrumentlarga mablag‘ yo‘naltiradi hamda vositachi sifatida brokerlik va depozitar xizmatlarini ko‘rsatadi.

Asosiy qism

Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligi mamlakat moliya tizimining chuqurligi va investitsion muhit darajasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda bank sektori moliya bozorining asosiy segmentini tashkil etib, jami moliyaviy aktivlarning katta qismi aynan tijorat banklari hissasiga to‘g‘ri keladi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yil holatiga bank tizimi aktivlari iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikning asosiy manbai bo‘lib qolmoqda. Bu esa banklarning kapital bozorida faol ishtirok etishi uchun sezilarli moliyaviy salohiyat mavjudligini ko‘rsatadi.

Qimmatli qog‘ozlar bozorida tijorat banklari uch asosiy yo‘nalishda ishtirok etadi: emitent, investor va professional vositachi sifatida. Emitent sifatida banklar obligatsiyalar, depozit sertifikatlari va ayrim hollarda qo‘shimcha aksiyalar chiqarish orqali uzoq muddatli resurslarni jalb qiladi. So‘nggi yillarda bank obligatsiyalarining chiqarilishi ortib bormoqda, bu esa kredit portfelini kengaytirish uchun muqobil moliyalashtirish manbalarini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, milliy valyutadagi korporativ obligatsiyalar banklar uchun depozitlarga bog‘liqlikni kamaytirish imkonini bermoqda.

Investor sifatida tijorat banklari davlat qimmatli qog‘ozlari, korporativ obligatsiyalar va aksiyalarga mablag‘ joylashtiradi. Davlat qimmatli qog‘ozlari bozori banklar uchun nisbatan xavfsiz va likvid instrument hisoblanadi. 2024–2025-yillarda Moliya vazirligi tomonidan chiqarilgan davlat obligatsiyalariga talabning katta qismi aynan tijorat banklari tomonidan shakllantirilgan. Bu esa banklar likvidlikni boshqarish hamda xavfsiz daromad olish uchun ushbu instrumentlardan faol foydalanayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, korporativ qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalar ulushi hali past bo‘lib, bu segmentni rivojlantirish zarurati mavjud.

Professional ishtirokchi sifatida banklar brokerlik, depozitar va anderrayting xizmatlarini ko‘rsatadi. Rivojlangan mamlakatlarda banklar investitsiya bankchiligi orqali kapital bozorining asosiy drayveri hisoblanadi. O‘zbekistonda ham universal bank modeli shakllanib borayotgan bo‘lib, yirik banklar o‘z investitsiya bo‘linmalarini rivojlantirishga kirishgan. Elektron savdo platformalarining joriy etilishi, masofaviy brokerlik xizmatlari hamda mobil ilovalar orqali investitsiya operatsiyalarini amalga oshirish imkoniyati banklarning bozordagi rolini kuchaytirmoqda.

Shu bilan birga, tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligini cheklab turgan bir qator omillar mavjud. Birinchidan, banklarning asosiy daromad manbai kredit operatsiyalari bo‘lib qolmoqda, investitsion faoliyat ulushi esa nisbatan past. Ikkinchidan, korporativ qimmatli qog‘ozlar bozorining hajmi kichikligi sababli investitsiya imkoniyatlari cheklangan. Uchinchidan, aholining moliyaviy savodxonligi yetarli darajada emasligi investorlar bazasining kengayishiga to‘sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, bozor infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham banklarning faol ishtirokiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kapital bozorini rivojlantirish bo‘yicha davlat tomonidan qabul qilingan strategik hujjatlar banklarning ushbu sohadagi rolini kuchaytirishga qaratilgan. Davlat ulushi mavjud yirik korxonalarni xususiylashtirish, IPO va SPO amaliyotlarini kengaytirish, korporativ boshqaruv standartlarini joriy etish hamda investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish banklar uchun yangi investitsiya imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, davlat qimmatli qog‘ozlari bozorining kengayishi banklar likvidligini boshqarish uchun qo‘shimcha instrumentlarni taqdim etmoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonlari ham tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Onlayn savdo tizimlari, elektron depozitariy xizmatlari, blokcheyn asosidagi hisob-kitob mexanizmlari hamda fintech yechimlari operatsion xarajatlarni kamaytirib, savdo tezligini oshiradi. Bu esa banklar uchun yangi mijozlarni jalb qilish hamda investitsiya xizmatlarini ommalashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, mobil bank

ilovalari orqali investitsiya hisobvaraqlarini ochish va qimmatli qog‘ozlar savdosini amalga oshirish aholining kapital bozoridagi ishtirokini kengaytiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, tijorat banklari kapital bozorining rivojlanishida asosiy institutsional investor va moliyaviy vositachi sifatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Banklar orqali jamg‘armalarning investitsiyalarga aylanishi iqtisodiyotning real sektorini uzoq muddatli resurslar bilan ta’minlaydi. O‘zbekistonda ham banklarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi ishtirokini kengaytirish kapital bozorining chuqurlashuvi, investitsiya faolligining oshishi hamda moliya tizimining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligini ta’minlash bank tizimining diversifikatsiyasi, uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarini kengaytirish hamda mamlakat kapital bozorining jadal rivojlanishi uchun zarur shartlardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda banklarning investitsion faoliyatini rag‘batlantirish, bozor infratuzilmasini takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda normativ-huquqiy bazani yanada rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozori ko‘rsatkichlari (2025-yil, so‘nggi ma’lumotlar asosida)

№	Ko‘rsatkich nomi	2025-yil qiymati	O‘lchov birligi
1	Aksiyalar bozori kapitalizatsiyasi	242,58 trln	so‘m
2	Erkin muomaladagi aksiyalar kapitalizatsiyasi	3,96 trln	so‘m
3	Birja kotirovkasidagi emitentlar soni	94 ta	emitent
4	Korporativ obligatsiyalar bozor qiymati	1,5 trln	so‘m
5	Birja savdo hajmi (aprel 2025)	205,3 mlrd	so‘m
6	Aksiyalar savdo hajmi	19,40 mlrd	so‘m
7	Korporativ obligatsiyalar savdo hajmi	94,52 mlrd	so‘m
8	Umumiy bitimlar soni	35 789 ta	bitim

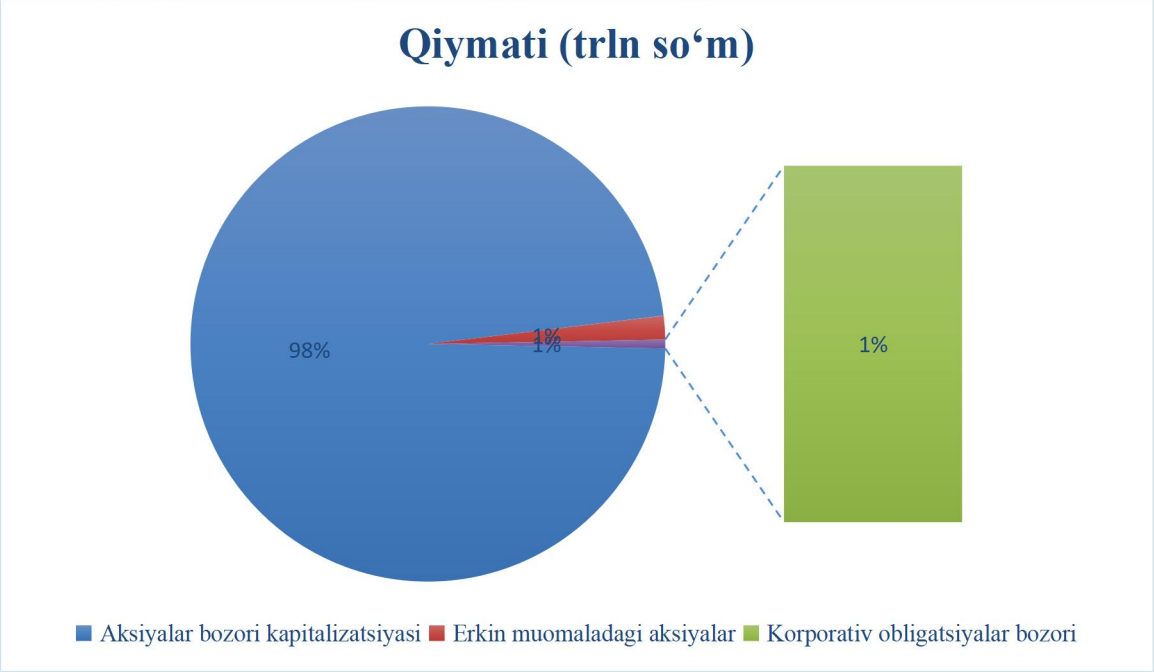
Manba: *“Toshkent” Respublika fond birjasi va rasmiy statistik sharhlar asosida tuzildi.*

Jadval ma’lumotlari O‘zbekiston kapital bozorining hozirgi rivojlanish darajasini aniq ko‘rsatadi. 2025-yilda aksiyalar bozori kapitalizatsiyasi 242,58 trln so‘mni tashkil etib, milliy fond bozori hajmi asta-sekin kengayib borayotganini bildiradi. Biroq erkin muomaladagi aksiyalar ulushi atigi 3,96 trln so‘m bo‘lib, bu bozorning likvidlik darajasi hali past ekanini ko‘rsatadi. Birjada 94 ta emitentning mavjudligi korporativ sektorning asta-sekin fond bozoriga chiqayotganidan dalolat beradi.

Korporativ obligatsiyalar bozori hajmi 1,5 trln so‘mni tashkil etgani tijorat banklari uchun uzoq muddatli resurs jalb qilish imkoniyatlari kengayib borayotganini anglatadi. Savdo hajmining katta qismi aynan obligatsiyalar segmentiga to‘g‘ri kelishi investorlar tomonidan nisbatan kam riskli instrumentlarga ustunlik berilayotganini ko‘rsatadi. Shuningdek, 35 mingdan ortiq bitim tuzilgani bozorda operatsion faollik ortib borayotganini bildiradi.

Umuman olganda, ushbu ko‘rsatkichlar tijorat banklari uchun qimmatli qog‘ozlar bozorida investor, emitent va vositachi sifatida faol ishtirok etish imkoniyatlari mavjudligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, erkin muomaladagi aksiyalar ulushining pastligi va bozor hajmining cheklanganligi banklar faoliyatini kengaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

1-rasm. O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozori segmentlari ulushi (2025-yil)

***Manba**: “Toshkent” Respublika fond birjasi, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki hamda rasmiy statistik ma’lumotlar asosida muallif tomonidan tuzildi.*

Mazkur diagramma 2025-yilda O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorining tarkibiy tuzilmasini foiz hisobida aks ettiradi. Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, aksiyalar bozori kapitalizatsiyasi umumiy bozor hajmining mutlaq ustun qismini — qariyb 98 foizini tashkil etadi. Bu holat mamlakatda yirik aksiyadorlik jamiyatlarining bozor qiymati yuqori ekanini, biroq aksiyalarning katta qismi strategik investorlar yoki davlat ulushi sifatida erkin muomalada emasligini anglatadi.

Erkin muomaladagi aksiyalar ulushi juda kichik bo‘lib, bu fond bozorining likvidligi past darajada ekanini ko‘rsatadi. Likvidlikning pastligi investorlar sonining kamligi, IPO va SPO amaliyotlarining cheklanganligi hamda aksiyalarning ikkilamchi bozorda faol aylanishi yetarli emasligi bilan izohlanadi. Shu sababli tijorat banklari va institutsional investorlar uchun keng ko‘lamli investitsiya imkoniyatlari hali to‘liq shakllanmagan.

Korporativ obligatsiyalar bozori ulushi ham nisbatan kichik bo‘lib, bu segment hali rivojlanish bosqichida ekanini bildiradi. Shunga qaramay, obligatsiyalar banklar uchun uzoq muddatli resurslarni jalb qilish va aktivlarni diversifikatsiya qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Rivojlangan moliya tizimlarida obligatsiyalar bozori kreditlashga muqobil moliyalashtirish manbai sifatida keng qo‘llanadi. Diagramma O‘zbekiston kapital bozorining hali chuqur diversifikatsiyalanmaganini, aksiyalar kapitalizatsiyasi yuqori bo‘lsa-da, real investitsion faollik va erkin savdo hajmi nisbatan past ekanini ko‘rsatadi. Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligini oshirish uchun aynan erkin muomaladagi aksiyalar va korporativ obligatsiyalar segmentini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligi mamlakat moliya tizimining barqarorligi va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston sharoitida bank sektori moliyaviy vositachilikning asosiy bo‘g‘ini bo‘lib qolayotganligi sababli, kapital bozorini rivojlantirishda aynan tijorat banklarining faol ishtiroki hal qiluvchi omil

hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, banklar qimmatli qog‘ozlar bozorida emitent, investor va professional vositachi sifatida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lsa-da, amalda ularning investitsion faoliyati kredit operatsiyalariga nisbatan past darajada qolmoqda.

2025-yil statistik ma’lumotlari fond bozorining umumiy kapitalizatsiyasi sezilarli darajada o‘sib borayotganini ko‘rsatsa-da, erkin muomaladagi aksiyalar ulushining pastligi va korporativ obligatsiyalar bozorining cheklangan hajmi kapital bozorining yetarli darajada chuqurlashmaganini bildiradi. Bu holat tijorat banklarining investitsion portfelini diversifikatsiya qilish hamda uzoq muddatli moliyalashtirish instrumentlaridan foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bilan birga, davlat qimmatli qog‘ozlari bozori banklar uchun nisbatan barqaror va xavfsiz investitsiya manbai bo‘lib qolmoqda.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish, fond bozori infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda korporativ boshqaruv standartlarini takomillashtirish tijorat banklarining ushbu bozordagi rolini kuchaytirish uchun muhim shart hisoblanadi. Banklar tomonidan investitsiya xizmatlarini kengaytirish, brokerlik va anderrayting faoliyatini rivojlantirish hamda aholini investitsiya jarayonlariga jalb etish kapital bozorining likvidligini oshirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faolligini oshirish nafaqat bank tizimi daromad manbalarini diversifikatsiya qiladi, balki real sektorni uzoq muddatli moliyalashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va milliy moliya tizimining barqarorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois banklarning kapital bozoridagi ishtirokini kengaytirish O‘zbekiston iqtisodiyotining innovatsion va investitsion rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

Takliflar:

1. Tijorat banklarining investitsion faoliyatini kengaytirish**.** Banklar kredit operatsiyalariga yuqori darajada bog‘lanib qolganligini inobatga olib, qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalar ulushini oshirish zarur. Buning uchun banklarning investitsion portfelini diversifikatsiya qilish, korporativ obligatsiyalar va aksiyalarga mablag‘ joylashtirishni rag‘batlantirish maqsadga muvofiq.
2. Bank obligatsiyalari emissiyasini faol rivojlantirish**.** Tijorat banklari tomonidan uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish uchun milliy valyutadagi obligatsiyalar chiqarishni kengaytirish lozim. Bu banklarning depozitlarga qaramligini kamaytiradi hamda real sektorni uzoq muddatli kreditlash imkoniyatlarini oshiradi.
3. Investitsiya bankchiligi va anderrayting xizmatlarini rivojlantirish. Banklar qimmatli qog‘ozlar chiqarishda korxonalarga professional xizmatlar ko‘rsatishi, IPO va SPO jarayonlarida faol ishtirok etishi zarur. Bu kapital bozoriga yangi emitentlarning kirib kelishini tezlashtiradi va bozor hajmini kengaytiradi.
4. Raqamli investitsiya xizmatlarini joriy etish**.** Mobil ilovalar va onlayn platformalar orqali aholiga qimmatli qog‘ozlar bilan savdo qilish imkoniyatini yaratish banklarning yangi mijozlarni jalb etishiga xizmat qiladi. Raqamli brokerlik xizmatlari investitsiyalarni ommalashtiradi hamda bozor likvidligini oshiradi.
5. Institutsional investorlar bazasini kengaytirish. Sug‘urta kompaniyalari, pensiya jamg‘armalari va investitsiya fondlari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali qimmatli qog‘ozlarga barqaror talabni shakllantirish zarur. Bu bozorning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.
6. Korporativ obligatsiyalar bozorini rivojlantirish. Korporativ sektor uchun obligatsiyalar chiqarish shartlarini soddalashtirish, kredit reyting tizimini takomillashtirish hamda investorlar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Natijada banklar uchun investitsiya imkoniyatlari kengayadi.
7. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish. Investitsiya madaniyatini rivojlantirish maqsadida banklar tomonidan ta’lim dasturlari, seminarlar va ommaviy axborot kampaniyalarini tashkil etish lozim. Bu aholi jamg‘armalarini kapital bozoriga jalb etishga yordam beradi.

Manbalar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-6042-son Farmoni — “Kapital bozorini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni — “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi faoliyati to‘g‘risida yillik hisobot, 2024–2025. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat qimmatli qog‘ozlari bozori bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar va sharhlar, 2025.
5. “Toshkent” Respublika fond birjasi. Fond bozori savdolari yakunlari va statistik ma’lumotlar, 2024–2025. Toshkent.
6. Kapital bozorini rivojlantirish agentligi. O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozori holati bo‘yicha tahliliy hisobotlar. Toshkent, 2025.
7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. Moliya bozori ko‘rsatkichlari bo‘yicha rasmiy statistika to‘plami. Toshkent, 2025.
8. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. — Pearson Education, 2019.
9. Fabozzi F. J. Bond Markets, Analysis and Strategies. — Pearson, 2021.
10. Saunders A., Cornett M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. — McGraw-Hill Education, 2020.